

RIJEČ UREDNIKA

Ovim sveskom Hrvatski školski muzej i Hrvatska akademija odgojnih znanosti iz Zagreba započinju objavljivati godišnjak Anali za povijest odgoja. Taj znanstveni i stručni časopis jedan je od ravnopravnih sljednika Zbornika za povijest školstva i prosvjete (ISSN 0352-7972) koji su od 1964. do 1990. (sv. 1-23) izdavali školsko-pedagoški muzeji bivše Jugoslavije, a posljedni svezak (24/1991.) zajednički su objavili Slovenski šolski muzej i Hrvatski školski muzej.

Kao jedina specijalizirana serijska publikacija za pedagošku historiografiju u Republici Hrvatskoj, Anali će objavljivati znanstvene i stručne članke te vrijednu, manje poznatu i dosad neistraženu građu o prošlosti hrvatskoga odgoja i njegovom širem kontekstu, kao i radove o metodologiji povijesnih istraživanja na tom polju. Osim toga, u ostalim rubrikama, registrirat će se raznovrsna aktualna zbivanja koja su povezana s temama iz prošlosti odgoja, prosvjete i školstva.

Nakladnici i uredništvo Anala, u nastojanju da potaknu i osnaže istraživanja duge i bogate prošlosti institucionalnog i izvaninstitucionalnog odgoja u Hrvata i na hrvatskim prostorima, pozivaju na suradnju sve povjesničare i druge stručnjake koji, primjenjujući suvremene metodološke paradigme, mogu afirmirati znanstvenu prosudbu metoda i spoznaja iz korpusa hrvatske pedagoške historiografije te pridonijeti proučavanju i vrednovanju hrvatske pedagoške baštine.

Ivan Vavra

ČLANCI I RASPRAVE

Izvorni znanstveni članak

UDK 371.1-05 Diversis, F. de:37(497.13 Dubrovnik)(091)

Primljeno: 24. 2. 1992.

FILIP DE DIVERSIS KAO NASTAVNIK I UPRAVITELJ GRAMATIČKO-RETORIČKE ŠKOLE U DUBROVNIKU

Ivo Perić

Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik

SAŽETAK *Veoma učeni talijanski humanist Filip de Diversis, porijeklom iz Lucce, radio je kao nastavnik i upravitelj gradske gramatičko-retoričke škole i u Dubrovniku 1434.-1441. godine. Došao je u Dubrovnik iz Venecije, gdje je također djelovao kao nastavnik. Boravak u Dubrovniku učinio ga je trajno poznatim. On je u Dubrovniku na latinskom jeziku napisao djelo u kojem je opširno opisao taj grad (položaj, upravno uređenje, zgrade, stanovništvo i običaje). Na njegov poticaj izvršena je reorganizacija dubrovačke gramatičko-retoričke škole i to posebnom uredbom koju je donijelo plemićko Veliko vijeće, najviši organ vlasti u dubrovačkoj državi. Otišavši iz Dubrovnika, Filip de Diversis je u Veneciju nastavio svoje nastavničko službovanje.*

U bogatoj talijanskoj kulturnoj povijesti prve polovice 15. st. Filip de Diversis nije ostavio dubljeg traga. Talijanska historiografija sasvim uzgredno zna za njega kao nastavnika u Veneciji, gdje se nije ničim posebno istakao, i kao nastavnika izvan talijanskog tla - u Dubrovniku gdje je iza sebe ostavio opširniji opis toga grada. Taj opis Dubrovnika kojim je iskazao svoju humanističku učenost, izoštrenost zapažanja i spisateljsku darovitost, kao i četiri ostala njegova sačuvana sastavka (tri prigodna govora u čast istaknutih ljudi i jedno pismo koje je poslao u Luccu), jedina su dosad poznata djela kojima se Filip de Diversis svrstao među spisatelje iz epohe humanizma. Da nije pisao o Dubrovniku, Filip de Diversis ostao bi nepoznat.

Djelo Filipa de Diversisa *Situs aedivicionum, polittiae et laudabilium consuetudinum in clytae civitatis Ragusii*, napisano latinskim jezikom, dovršeno u siječnju 1440., ostalo je u rukopisu. Taj rukopis, kao i mnogi drugi rukopisi kasnijih dubrovačkih književnika i znanstvenika, prepisivan je i ostao je sačuvan u prijepisima. Zna se za sedam sačuvanih prijepisa toga djela: jedan se nalazio u Zadru, tri se nalaze u Dubrovniku i tri u Zagrebu. Zadarski

primjerak prijepisa de Diversisova djela poslužio je za prvo objavljivanje toga djela u godišnjim izvještajima Zadarske gimnazije (1880., 1881. i 1882. godine) i to nastojanjem profesora te gimnazije Vitaliana Brunelli, inače talijanskog povjesničara, marljivog istraživača povijesnih izvora. On je, objavljujući de Diversisov rukopis, pridodao tom izdanju svoj predgovor i svoje komentar.

U Dubrovniku je između dva svjetska rata bilo nastojanja da se to de Diversisovo djelo prevede s latinskog na hrvatski jezik. U sklopu tih nastojanja bio je angažiran profesor Ivan Božić, povjesničar, vrstan poznavatelj latinskog jezika, koji je do kraja 1940. obavio prijevod. Željelo se tada ponovno objaviti to de Diversisovo djelo i to kako u njegovu latinskom izvorniku tako i u njegovu hrvatskom prijevodu - oboje u jednoj knjizi. Izdavač je trebao biti Miho Ercegović, dubrovački knjižar i vlasnik nakladne tiskare »Jadran«. No, zbog ratnih neprilika koje su uslijedile do izdanja te knjige nije došlo. Božićev prijevod čekao je potom više od trideset godina da bi napokon 1973. godine bio objavljen u časopisu *Dubrovnik /Diversis, 1973./*.

Važnost de Diversisova opisa, ne samo kao spisateljskog djela već i kao povijesnog izvora, značajnija je za Hrvate nego za Talijane zato što je taj opis svjedočanstvo o našem hrvatskom gradu Dubrovniku. Istražujući i prikazujući svoju prošlost, Hrvati su se, uz ostale povijesne izvore, koristili i tim de Diversisovim opisom kao povijesnim izvorom. De Diversis je, dakako, opisao i onodobni školski život u Dubrovniku.

Dok se nalazio pod mletačkom vlašću (1205.-1358.), premda spustavan nesamostalnošću, Dubrovnik se ipak kao centar gradske komune znatno razvijao i civilizacijski razvio. Imao je trgovinske ugovore s nizom istočnojadranskih i talijanskih gradova. Bio je veoma prisutan i u prekomorskoj trgovini i u trgovini u svom balkanskom, kopnenom zaleđu. Njegova trgovačka mornarica bivala je sve veća, njegova brodogradilišta sve zaposlenija, njegovi trgovci sve brojniji i poduzetniji, a stalno je u njemu rastao i broj obrta i obrtnika.

Godine 1272. donesen je dubrovački Statut, koji je sadržavao zakonske norme iz oblasti imovinskog, upravnog, obiteljskog i krivičnog prava. Kancelarija dubrovačke komune bila je središte cjelokupne administracije. Kancelarijske poslove vodili su domaći ljudi, pretežito svećenici, a od osmog desetljeća 13. st. te poslove obavljaju školovani stranci - Talijani. Među prvima od njih najpoznatiji je i najzaslužniji Tomasino da Saverre koji je kao notar i kancelar djelovao u Dubrovniku 1278.-1286. godine. Do njegova dolaska čuvani su u dubrovačkoj općinskoj blagajni samo najvažniji javnopravni spisi. Međutim, od njegova dolaska čuvaju se s najvećom brigom i svi ostali spisi kancelarije i notarijata, pa se to vrijeme s pravom smatra vremenom utemeljenja Dubrovačkog arhiva. Potkraj 13. st. uspostavljena je u Dubrovniku i kanalizacija, što je bio bitan napredak, značajan i sa stajališta čuvanja zdravlja ljudi.

Tijekom prve polovice 14. st. Dubrovnik dalje napreduje. Od godine 1301. u njemu djeluje stalna liječnička služba. Godine 1317. otvara se ljekarna. A 1333. godine ustanovljena je i javna gradska škola o kojoj se brine dubrovačka općina /Čremošnik, 1938.: 681; Urlić, 1913.: 10; Perić, 1966.: 30,

1976.: 139/. Osnivanjem staračkog doma 1347. započela je i socijalna skrb o siromašnim, ostarjelim osobama.

Zadarskim mirom 18. veljače 1358., kad je Venecija uslijed ratnih poraza bila primorana predati hrvatsko-ugarskom kralju Ludoviku I. svu istočnojadransku obalu od Kvarnera do Drača, Dubrovnik je napokon bio oslobođen tereta mletačke vlasti. 27. svibnja 1358. dubrovački su odaslanici s kraljem Ludovikom I. ugovorili status Dubrovnika u sklopu ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Kralj je priznao Dubrovniku potpunu autonomiju, a Dubrovnik se obvezao da će, priznavajući vrhovnu vlast ugarsko-hrvatskog kralja, plaćati kralju godišnji danak u iznosu od 500 dukata, te da će u slučaju rata priteći kralju u pomoć s jednom galijom. Otada je Dubrovnik stvarno potpuno samostalan. Razvijajući se dalje kao samostalna država, Dubrovnik je svoj državni teritorij još dugo, sve do sredine 15. st., nazivao ranijim nazivom - Dubrovačka komuna.

Iako je Dubrovnik postigao mnoge civilizacijske stečevine do kraja mletačke vlasti, Dubrovčani ipak nisu bili zadovoljni širinom tih postignuća. Mnogo je toga još bilo potrebno u Dubrovniku da bi se on našao na višoj civilizacijskoj razini do koje su u svom razvoju bili već stigli pojedini talijanski gradovi. To zaostajanje Dubrovnika za naprednijim talijanskim gradovima uočavao je osobito Talijan Ivan Ravenjanin (Iohannes e Ravenna Conversini), koji je 1384.-1387. radio u Dubrovniku kao kancelar-notar. Njegova zapažanja o Dubrovniku sadržana su u djelomično sačuvanoj njegovoj korespondenciji, a još više u njegovu djelu u kojem je opisao Dubrovnik kao grad, te običaje i uopće društvene i kulturne prilike u tom gradu pod Srđem.

Samostalni Dubrovnik zadovoljavao je svoje daljnje potrebe kako je umio i mogao slijedeći potom strane uzore koji su ga nadahnjivali svojim nastojanjima i dosezima. U 1377. on je na otočiću Mrkanu dao podići lazaret štiteći se time od zaraznih bolesti koje su mogle stići posredstvom putnika i trgovinske robe. Godine 1416. zabranio je trgovanje robljem, a 1432. dao je ustanoviti nahodište - novu ustanovu svoje socijalne skrbi. Širio je Dubrovnik i svoj državni teritorij. U drugom i trećem desetljeću 15. st. (1419. i 1426.) kupio je Konavle i time definitivno zaokružio područje svoje države, koju od 1441. godine naziva Dubrovačkom Republikom.

Gradogradnja Dubrovnika obavljala se veoma živo još u 13. st. Pojačanim tempom nastavljena je u 14. i pogotovo u 15. st. Osnovni pravci gradskih ulica i položaj trgova bili su definirani u 14. st. U tom stoljeću zaokružen je i sustav gradskih utvrda. Grad je otada dobio svoj konačni opseg i površinu. Posljednje drvene kuće u gradu uklonjene su između 1406. i 1413. Gradi se kamenom. Dubrovnik je izrastao u kameni grad raznih građevnih stilova koji su se međusobno nadopunjavali tvoreći za čovjekovo oko i dušu divan sklad. U prvoj polovici 15. st. Dubrovnik je bio veliko gradilište. Uz velike obiteljske kuće nicali su i velike zgrade za javne potrebe. Godine 1436.-1438. dovršen je gradski vodovod dug 12 km. U tom pothvatu, uz mnoge domaće klesare i zidare, sudjelovali su i strani majstori. Tada je Onofrio di Giordano de la Cava sagradio u Dubrovniku dva znamenita javna vodotočja - Veliku i Malu česmu. U sklopu svih tih stvaralačkih nastojanja Dubrovčani su željeli da i njihova gradska škola bude adekvatnije organizirana u duhu s

vremenom. Htjeli su da gradska škola dade njihovoj djeci veće obrazovanje koje će im biti korisno ne samo za njihove praktične potrebe već i sa stajališta usvajanja viših spoznajnih vidika radi razbuktavanja njihova daljnjeg interesa za znanost i za kulturno stvaralaštvo uopće.

Kako je vrijednost škole ovisila o vrijednosti nastavnika koji u njoj poučava, nositelji vlasti dubrovačke komune* odlučili su 1433. da za rad u gradskoj, gramatičko-retoričkoj školi u Dubrovniku nađe što boljeg poučavatelja. S tadašnjim poučavateljem Giorgijem Brugnolom, Talijanom iz Mantove, čija je godišnja plaća iznosila 280 perpera, nisu bili zadovoljni i zbog toga mu nisu htjeli produžiti ugovor koji je bio pred istekom. Novom poučavatelju nudili su 480 perpera godišnje. I našli su ga. Bio je to Filip de Diversis, porijeklom iz Lucce, koji je dotad radio kao nastavnik i upravitelj škole (rector scholarum) u Veneciji - »u sestijeru i parokiji Svetog Pavla« /Božić, 1973.: 76/. De Diversis je došao u Dubrovnik u srpnju 1434. godine.

Kako dotad dubrovačka gramatičko-retorička škola nije imala svoju stalnu zgradu i kako prostor u kojem je radila nije odgovarao, Filip de Diversis je kao nastavnik i rector scholarum uporno uznastojao da ta škola dobije stalnu i odgovarajuću zgradu. Njegovo nastojanje naišlo je na podršku jednog dijela utjecajne vlastele, pa je palača Sponza, koja je dotad služila kao oružarnica, preuređena za potrebe škole. Tako je dubrovačka gramatičko-retorička škola dobila stalnu i reprezentativnu zgradu. Uz de Diversisa djelovao je u toj školi još jedan poučavatelj.

U svom *Opisu položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika* Filip de Diversis dao je i *Opis zgrade latinske škole*. (Školu zove latinskom po latinskom kao nastavnom jeziku u njoj.) Evo što je on zapisao:

»Kad sam u julu 1434. godine došao u Dubrovnik da mladiće i djecu upućujem u nauku i uglađeniji gradski način života, što im je mnogo, baš mnogo nedostajalo, i kamo lijepe sreće da i danas mnogima ne bi nedostajalo, nisam našao nikakvog zasebnog mjesta za držanje nastave i predavanja. Zbilja, nisam mogao a da se tome ne začudim jer ovaj grad uživa u svijetu veoma dobar glas. Tada sam, vodeći računa o ugledu i glasu Dubrovčana, koji su zbog nepostojanja takvog mjesta ostavljali utisak da se slabo brinu o nauci, a isto tako vodeći računa o svojoj udobnosti i o udobnosti budućih nastavnika i učenika, upornim nastojanjem nagovorio dubrovačke upravljače da odrede neko posebno i dolično mjesto za školu. Kada su oni na osnovu toga prosudili da me treba poslušati, uz suglasnost njihovih vijeća

* Sva vlast u Dubrovniku pripadala je plemstvu (vlasteli). Najviši organ te vlasti bilo je Veliko vijeće, koje su sačinjavali svi punoljetni plemići. Punoljetnost se stjecala s navršenih 18 godina. Godine 1427. bilo je npr. u dubrovačkom Velikom vijeću 414 članova iz 33 vlasteoska roda s prezimenima: Bobaljević, Basiljević, Benešić, Binčulić, Bunić, Bundić, Bučinčić, Bučić, Crijević, Kabužić, Kalić, Kružić, Gradić, Gundulić, Gučetić, Getaldić, Đurđević, Lukarević, Lucić, Martinušević, Menčetić, Mlaškonić, Palmotić, Pruglović, Prodančić, Pucić, Ranjina, Rastić, Saraka, Sorkočević, Tudizić, Volčić i Zamanja. Ti izvorni hrvatski nazivi prezimena plemićkih rodova bili su u dokumentima, pisanim latinskim jezikom, latinizirani, te je npr. prezime Bobaljević pisano kao Bobali, Gradić kao Gradi, Gučetić kao Gozze, Pucić kao Pozza, Sorkočević kao Sorgo. Veliko vijeće je iz svog sastava biralo vladu (Vijeće umoljenih ili Senat od 45 članova), zatim još uži izvršni organ (Malo vijeće od 11 članova) i kneza. Članovi Senata i Malog vijeća birani su na godinu dana, a knez svakog mjeseca.

donijeta je odluka da se za sjedište škole ustupi neka zgrada u kojoj je ranije bilo oružje i da ona postane dom nauke, obrazovanja i znanja... Zgrada ima dva kata. Na donjem se nalazi dvorana s lijepo izrađenim klupama za starije slušatelje. Na gornjem se poučavaju dječaci raznih godina. Tamo se nalazi velika i visoka nastavnička katedra ukrašena duborezom, a naokolo se čuvaju knjige u četiri ormara koja se mogu zaključati. Tu su zatim i podesna sjedala za učenike te klupe na kojima se čita i piše. Taj kat, iznad kojega je tavanica izradjena od dasaka, vrlo je prostran. U klupama se može udobno smjestiti 160 učenika. Kroz tri velika prozora ulazi svjetlost i osvjetljava prostorije. Ako udari jugo, vjetar nepogodan za zdravlje, školu zaklanjaju gradski bedemi. A od bure, jako hladnog vjetra, zaklanja je /.../ zgrada u kojoj se procjenjuje trgovačka roba, a štite je i dobri kapci na prozorima. Oba kata popločena su opekama. Nastava se izvodi na gornjem katu da ni u kojem slučaju ne bi nastavnike i učenike ometala buka koju ponekad podižu Vlasi kad kupuju so što se pred školom prodaje, ili nosači koji se zadržavaju na Placi. Ovaj neznatni žamor gubi se, po mom mišljenju, u prostranosti zgrade.« /Diversis, 1973.: 25/

Filip de Diversis je smatrao da nositelji vlasti u Dubrovniku posjeduju svijest o važnosti odgoja i obrazovanja mladeži. Govoreći o tome, on je istakao: »Pošto je naša duša poput izbrisane ploče na kojoj se može slikati što god se želi, grad ima onakve građane kakva je nauka koju su primili od učitelja. Jer, kada se vosak skruti, zadržat će sliku koja je bila utisnuta dok je bio mekan. Stoga se žestoko napadaju mnogi roditelji koji ne vode računa o tome kome povjeravaju sinove, buduće nasljednike, posjednike i upravljače svojih dobara i dobara Republike kao i same države, koji se ne brinu od koga i kakvu nauku primaju.« /Diversis, 1973.: 58/

Prikazujući brigu dubrovačke vlasti za javne potrebe Dubrovnika, F. de Diversis je ostavio svoje svjedočanstvo i *O plaćenim učiteljima omladine* u Dubrovniku. U vezi s tim zapisao je slijedeće:

»Dubrovačka vlastela, pokazujući veliku želju da joj mladež bude dobro odgojena, držala je po pohvalnom običaju na općinskoj plaći čovjeka vještog latinskom jeziku, a on je, izuzev malih darova, besplatno poučavao sve sinove gradjana i plaćenih službenika. Kad sam ja došao kao plaćeni službenik u Dubrovnik, ili božjim dopuštenjem ili jer su me na to navele zvijezde ili što mi je data i neka isprazna nada, tu je doista postupljeno drukčije no što sam vjerovao i nadao se. Kako sam nisam mogao zadovoljiti potrebe čitavog grada, vjerovao sam da će se neki drugi službenik posvetiti nastavi talijanskog jezika, a ja ću se baviti onima koji bi se posvetili izučavanju lijepih nauka. Da je to bilo provedeno u djelo, ne bi me prevarila nada u koju sam se pouzdavao da će se mnogi Dubrovčani obrazovati. Možda će neki učeni čovjek pitati kakve sam počasti, bogatstva ili pohvale dobio od Dubrovčana zato što sam, da bi njima pomogao, napustio, oh žalosti, najnapredniji grad Mletke, ma da su me od toga odvrćali svi prijatelji, zbilja uvaženi ljudi. Tamo su me voljeli, poštovali, tamo sam se iz dana u dan oplemenjivao i zajedno s počastima uvećavao svoje bogatstvo. Htio bi da onaj koji to pita ostane bez odgovora. /Očito F. de Diversis je bio nezadovoljan

svojom plaćom u Dubrovniku, op. autora./ Ne pišem naime o svojim zgodama i nezgodama, već o pohvalnim običajima Dubrovčana.« /Diversis, 1973.: 58/

Kad je Filip de Diversis započeo rad u dubrovačkoj gramatičko-retoričkoj školi, odmah je osjetio potrebu da se ta škola reorganizira kako bi potpunije odgovorila potrebama tadašnjeg društveno i gospodarski razvijenog Dubrovnik. Na njegov poticaj, a vjerojatno i po njegovim uputama, Malo vijeće je 29. siječnja 1435. podnijelo Velikom vijeću prijedlog Uredbe za nastavnike i učenike (*Ordo pro magistris scholarum et scholaribus*). Veliko vijeće se potom na svom zasjedanju - s 83 glasa za i 22 glasa protiv - najprije izjasnilo da se o prijedlogu te Uredbe raspravlja, da bi zatim nakon provedene rasprave - s 81 glasom za i 24 glasa protiv - prihvatilo tu Uredbu, koja, u prijevodu s talijanskog jezika, glasi:

»Imajući u vidu da naša općina drži u službi dva učitelja gramatike, naime učitelja Filipa - učitelja gramatike, retorike, logike i filozofije, i učitelja Zorzia iz Mantove - učitelja škole pozitivne gramatike, imajući u vidu k tome da školu pohađaju dvije vrste učenika, tj. jedni kojima je svrha da nauče samo osnovne stvari koliko je potrebno za sastavljanje trgovačkih pisama, za računanje i vođenje trgovačkih knjiga, drugi koji pohađaju školu da nauče više i da napreduju u gramatici i drugim umijećima i znanjima - stoga, bilo bi bolje i za jedne i za druge, i da bi se svaki učitelj bavio i zanimao s onim što mu više odgovara i za što je osposobljen i da bi se svakome od njih dala prilika i mogućnost da s više spremnosti potiče i uči čake u onome što je vještiji, te da se za njih više brine i zalaže prema svojim kvalitetama i spremi, naređujemo da od sada dalje spomenuti učitelj Filip nije dužan voditi brigu niti poučavati one dječake koji pohađaju školu da nauče samo sastavljati trgovačka pisma, računati i voditi trgovačke knjige, kako je gore rečeno, već je te učenike dužan i obavezan poučavati spomenuti učitelj Zorzi, koji je za takve prikladniji i vještiji, a rečeni učitelj Filip dužan je i obavezan voditi brigu o drugim učenicima odraslim i neodraslim koji budu htjeli učiti knjige i pravila i više napredovati u gramatici i drugim znanjima i umijećima, te ih poučavati i držati im predavanje iz svojih predmeta kako i kada bude potrebno.« /Historijski arhiv Dubrovnik/

Kako je vidljivo, dubrovačku gramatičko-retoričku školu toga doba pohađali su učenici čija su usmjerenja bila dvojaka: jedni su išli za tim da steknu znanje potrebno za praktičan poslovni život, drugi su željeli da više savladaju gramatiku i druge znanosti koje su predavane. I jedna i druga orijentacija bila je društveno potrebna, pa su sastavljači te uredbe htjeli da se ustanove dva nastavna smjera u sastavu iste škole. U jednom nastavnom smjeru da budu đaci koji su željeli učiti humanističke znanosti. Takvo bifurkiranje škole na stručno i opće obrazovanje bilo je dakle rezultat životnih potreba. Sve veći razvoj trgovine tražio je osposobljenje za vođenje evidencije i analize trgovačkih poslova. Oni koji su učili humanističke znanosti, slušali su između ostalog i pravo, a neki od tih odlazili su kasnije i na talijanska sveučilišta na kojima su stjecali najviša osposobljenja u željenoj struci. Novo doba postavljalo je sve razvijenije zahtjeve u pogledu obrazovanja i učenika i poučavatelja. Stoga i zahtjev u uredbi da svaki poučavatelj predaje ono »što mu više odgovara i za što je osposobljen« potpuno je u skladu s tim.

Na margini uz tekst te uredbe - u knjizi zapisnika Velikog vijeća - pisar je nadodao oznaku uredbina sadržaja riječima: *Ordo pro magistro Phylippo* (Uredba za učitelja Filipa) /Perić, 1967.: 221/. Uredba se odnosila samo na gramatičko-retoričku školu, dok je elementarna škola, kao pripremna škola za gramatičko-retoričku školu, ostala i dalje onako kao i dotad. I osnovnu i gramatičko-retoričku školu pohađali su dječaci kako iz plemićkih, tako i iz građanskih obitelji. O obveznosti školovanja nije još postojao nikakav propis. Školu su radije pohađala djeca iz građanskih nego iz plemićkih obitelji. U želji da svi plemići obavezno šalju svoje sinove u školu, dubrovačko plemićko Veliko vijeće je 1455. donijelo odluku da nijedan plemić ne može obavljati javnu službu ako nije pismen /Urlić, 1910.: 19/.

Filip de Diversis je 1436. sklopio ugovor o svom daljnjem dvogodišnjem nastavničkom radu u Dubrovniku. Molio je, prethodno, da mu se godišnja plaća poveća za sto perpera. Veliko vijeće pristalo je da mu se godišnja plaća poveća za šezdeset perpera. Tako povećana plaća Filipa de Diversisa iznosila je otada ukupno 540 perpera godišnje. I više nije povećavana do kraja njegove službe u Dubrovniku. A on je tu službu u Dubrovniku vršio do 27. srpnja 1441. Tog je dana Malo vijeće usvojilo njegovu ostavku i razrješilo ga dužnosti /Božić, 1973.: 76/.

Dubrovački plemići su najprije bili oduševljeni dolaskom i nastavničkim radom Filipa de Diversisa. Iako su mu kasnije dva puta produživali ugovor o daljnjem službovanju (1436., 1438.), oni su bili sve nezadovoljniji njegovim zahtjevima za povećanjem godišnje plaće, a isto tako i njegovim molbama za odsustvovanjem iz Dubrovnik. Filip de Diversis je imao brojnu vlastitu obitelj (s nekoliko djece) te mu je nastavnička plaća stalno bila nedostatna za uzdržavanje obitelji i druge potreba. Njegova povremena odsustvovanja iz Dubrovnik bila su uvjetovana njegovim obvezama u Veneciji, gdje je poduzetnički sudjelovao i »u nekim trgovačkim društvima« /Božić, 1973.: 77/.

Napustivši Dubrovnik, Filip de Diversis se ponovno nastanio u Veneciji, gdje je, uz ostalo, i dalje radio kao nastavnik. Njegovo nastavničko djelovanje u Dubrovniku (1434.-1441.) ostalo je trajno zapamćeno.

Izvori i literatura:

- Božić, Ivan: Filip de Diversis i njegovo djelo. - *Dubrovnik* (Dubrovnik), 1973., br. 3.
 Čremošnik, Gregor: Miha Školar - prvi dubrovački nastavnik svjetovnjak. - *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva* (Beograd), 1938., knj. XVIII, sv. 8
 Diversis de Quartigianis, Filip de: Opis položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika. - s latinskog preveo prof. dr. Ivan Božić. - *Dubrovnik* (Dubrovnik), 1973., br. 3, 11-74.
 Historijski arhiv Dubrovnik. Acta Consilii maius za g. 1435., vol. 5, fo 19-20.
 Perić, Ivo: Prošlost Dubrovačke gimnazije. U: Godišnji izvještaj Gimnazije »M. Radeljević« u Dubrovniku za šk. 1965./66. g. - Dubrovnik, 1966.
 Perić, Ivo: Dva reformna zahvata u školovanju dubrovačke omladine u 15. i 16. stoljeću. - *Pedagoški rad* (Zagreb), 1967., br. 5-6.
 Perić, Ivo: Školstvo u starom Dubrovniku. - *Školski vjesnik* (Split), 1976., br. 2.
 Urlić, Šime: Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do god. 1910., I. dio. - Zadar, 1913.

SUMMARY

FILIP DE DIVERSIS AS A TEACHER AND A PRINCIPAL OF THE GRAMMAR-RHETORICAL SCHOOL IN DUBROVNIK

Ivo Perić

Filip de Diversis, a most learned Italian humanist coming from Lucce, worked as a teacher and a principal of the grammar-rhetorical school in Dubrovnik from 1424 to 1441. He came to Dubrovnik from Venice where he also worked as a teacher. It was his stay in Dubrovnik that made him famous. There he wrote a literary work about Dubrovnik in Latin. In it he described its position, constitutional organization, buildings, population and customs. De Diversis initiated the reorganization of the Dubrovnik grammar-rhetorical school by a special act introduced by the Great Council of Aristocracy, the highest authority in the state of Dubrovnik. Leaving Dubrovnik he returned to Venice where he continued working as a teacher.

Izvorni znanstveni članak

UDK 378(497.13 Vukovar)"1733/1783"

Primljeno 15. 6. 1992.

FILOZOFSKO UČILIŠTE U VUKOVARU (1733.-1783.)

Franjo Emanuel Hoško

Katehetski salezijanski centar, Zagreb

SAŽETAK U Vukovaru, u istočnom dijelu Hrvatske, djelovalo je od 1733. do 1783. godine Filozofsko učilište ili filozofska škola u kojoj su usvajali filozofijsku refleksiju mladi franjevci Provincije Bosne Srebrene (1733.-1757.), odnosno Provincije Sv. Ivana Kapistranskoga (1757.-1783.). Bilo je to jedno od stvaralačkih i prijenosnih mjesta filozofskog naučavanja u Hrvata, gdje se je njegovala peripatetička filozofija u tzv. skotističkoj interpretaciji jednog od mistilaca skolastike Ivana Duns Scota († 1308.). U skladu s utvrđenom nastavnom osnovom i u trogodišnjem ciklusu predavalo je na tom učilištu dvadeset profesora, a slušalo ih je oko 350 studenata. Do danas se od rada profesora sačuvalo osam filozofskih priručnika u rukopisu, jedno tiskano filozofsko djelo i pet tiskanih popisa filozofskih teza, temeljnih ili načelnih tvrdnja.

Prikaz susljednog zbivanja u toj vukovarskoj školi autor zasniva na arhivskom i bibliotečnom istraživanju što ga je proveo osobno, a tako stečene spoznaje rasvjetljuje komparativno sa sličnim prethodnim tuđim i vlastitim istraživanjima, odnosno publikacijama.

Vukovar, hrvatski grad na ušću Vuke u Dunav, u svojoj je višestoljetnoj prošlosti više puta mijenjao političke gospodare i bio poprište razornih ratnih događanja. Prije nešto više od tri stoljeća, dok je trajao tzv. bečki rat (1683.-1699.), vojska austrijskih generala je 1687. uz pomoć slavonskih i srijemskih ustanika oslobodila grad od Turaka, i to nakon više od sto i pedeset godina njihova vladanja u istočnoj Hrvatskoj. U tursko su doba o katolicima u gradu vodili brigu franjevci Provincije Bosne Srebrene, a po oslobodenju su brzo organizirali vjerski život pa se 1695. spominje da oni upravljaju vukovarskom župom. Početkom 18. st. grad trpi od Rakoczyjevog ustanka, ali se brzo razvija u trgovačko i obrtničko naselje s gradskim oznakama pa je upravno središte zapadnog dijela Srijema, a franjevački samostan u njemu postaje središte pastoralnog područja koje je obuhvaćalo uz zapadni Srijem i istočnu Slavoniju /Hoško, 1985./.

Početkom trećeg desetljeća 18. st. vukovarski su franjevci bili u stanju uz pomoć puka graditi novu crkvu i samostan. Radovi su započeli 1723. podizanjem zidanog samostana: sjeverno krilo samostana uz Dunav bilo